

Pilotprojekt:

„‘Restorative Justice‘ in der Ukraine: Die (fehlende) Aufarbeitung des
Sowjetunrechts von 1991 bis heute“

Пілотний проект:

„«Відновне (реабілітаційне) правосуддя» в Україні: (відсутність)
дослідження радянської несправедливості з 1991 року до сьогодні“

Pilot Project:

„Restorative Justice in Ukraine: (Not) Coping with Soviet State Crimes
from 1991 until Today“

Working Paper Nr. 7 B / Публікація матеріалів № 7 Б

Євген Письменський

**Советський режим в Україні та її сучасна політика
щодо забезпечення кримінально-правової охорони
історичної пам'яті**

(The Soviet Regime in Ukraine and Ukraine's Current Policy of
Providing Criminal Law Protection to Historical Memory)

Березень 2025 р.

Зміст:

Вступ

- I. Советське минуле України та його сучасне переосмислення як спадку тоталітарної системи, що потребує відбиття в історичній пам'яті
- II. Чому історична пам'ять потребує кримінально-правової охорони?
- III. Сучасна кримінально-правова політика України із забезпечення охорони історичної пам'яті (щодо жертв і наслідків советського режиму): вивчення стану законодавства та історії його становлення
- IV. Практика застосування кримінального законодавства щодо осіб, які вчинили посягання на історичну пам'ять про жертви і наслідки комуністичного тоталітарного режиму
- V. Протидія поширенню рашистської ідеології та її символіки: новий виклик для кримінального права

Висновки

Інформація про автора

Вступ

Проблематика правової охорони історичної пам'яті про трагічні події українського народу періоду перебування нашої держави у складі Советського Союзу становить особливу значущість у контексті дійсності останнього десятиріччя. Можна з впевненістю констатувати, що агресивні дії Російської Федерації, що фактично та юридично є правонаступником Советського Союзу, проти України поступово призвели до інтенсифікації процесу формування української ідентичності. На цьому тлі посилюється увага до досягнення національного минулого, а так само відбувається розрив з російськими підходами до трактування історії, що генеруються на рівні державної політики. Контroversійні питання спільного советського минулого Російська Федерація неодноразово використовувала у процесі війни гібридного типу, що передувала російсько-українській війні та з якої почався її перший етап (2014 – 2022 рр.). На сьогодні забезпечення історичної пам'яті про советський період історії можна і треба розглядати як важливий компонент стратегії національної безпеки України. Це має бути фактор, що впливає на загальну міць держави та всіх її інститутів.

На жаль, ігнорування цього питання у перші десятиріччя незалежності України сформувало той самий благодатний ґрунт, що був використаний у сучасній війні проти України. Тому боротьба за минуле – це боротьба за майбутнє. Майбутнє, у якому обов'язково знайдеться місце поточним подіям, які так само утворюватимуть один з компонентів історичної пам'яті української нації.

Забезпечення історичної пам'яті є проблемою, що може розв'язуватися із використанням різних способів, з-поміж яких окреме місце посідають засоби кримінального права. Відомо, що кримінальне право є своєрідним хірургічним інструментом у руках тих, хто формує державну політику. Його застосування становить крайній засіб, коли інші є вже не ефективними. В Україні цей засіб використовується для протидії пропаганді комуністичного та нацистського тоталітарних режимів. Відповідна кримінально-правова заборона з'явилася майже десять років тому та є відносно затребуваною у практиці діяльності органів кримінальної юстиції.

Зазначене свідчить про *актуальність* теми дослідження та його значущість для подальшого формування кримінально-правової політики України у сфері забезпечення охорони історичної пам'яті.

Проблема, що підлягає дослідженню, стосується з'ясування того, якою є політика України із забезпечення кримінально-правової охорони історичної пам'яті щодо жертв і наслідків советського режиму на законодавчому та правозастосовному рівнях, та чи є належними (повними і достатніми) підстави для кримінально-правового реагування на посягання у відповідній сфері. Вивчення цієї проблеми є підґрунтям для вдосконалення правового захисту історичної пам'яті, зважаючи на хід розвитку сучасної російсько-української війни.

Наукова розробленість проблеми. Кримінально-правова протидія посяганням на історичну пам'ять становить предмет вивчення багатьох фахівців. Зокрема, в Україні до зазначеної проблематики зверталися Ю. Беклеміщева, А. Васильєв, С. Лаба, Л. Мостепанюк, С. Мохончук, А. Павловська, О. Пироженко, М. Хавронюк, Г. Яремко та інші науковці.

Структура дослідження передбачає розгляд передумов для здійснення кримінально-правового регулювання відносин у сфері охорони історичної пам'яті через стислий огляд советського минулого України як спадку тоталітарної системи (розділ I). Наступний розділ безпосередньо випливає з результатів вивчення попереднього питання і становить спробу додатково обґрунтувати, чому феномен історичної пам'яті є тією особливою соціальною цінністю, що потребує найвищого рівня правового захисту. У розділі III буде висвітлено сучасні підходи до формування кримінально-правової політики України із забезпечення охорони історичної пам'яті (щодо жертв і наслідків советського режиму), показано їх переваги та недоліки. Далі на цій основі вивчатиметься практика застосування кримінального законодавства України щодо осіб, які вчинили посягання на історичну пам'ять про жертви і наслідки комуністичного тоталітарного режиму (розділ IV). Завершається дослідження питанням, що стосується нових викликів, які постають як для України, так і багатьох інших європейських країн, а саме йдеться про протидію поширенню рашистської ідеології та її символіки (розділ V).

I. Советське минуле України та його сучасне переосмислення як спадку тоталітарної системи, що потребує відбиття в історичній пам'яті

Сучасна прогресивна країна Фінляндія, яка на тлі подій Першої світової війни та за умов падіння Російської імперії, проголосила себе незалежною державою (6 грудня 1917 р.), зуміла втриматися й розвиватися у такому статусі далі, є антиподом України, що в найбільш вдалий момент історії так само змогла проголосити свою незалежність

(22 січня 1918 р.). Однак утримати її зрештою не вдалося, адже за підсумками більшовицько-української війни (1917 – 1921 рр.), що велась за контроль над землями України, перемогу здобула російська комуністична влада, яка зруйнувала Українську самостійну державу у військовий спосіб¹. Фактично вже 1922 р. Україна стала частиною єдиної централізованої держави – Союзу Советських Соціалістичних Республік, майбутнього тоталітарного монстра, що панував на українських землях майже сімдесят років². Лише 24 серпня 1991 р. відбулося довгоочікуване відновлення незалежності України, яка на руїнах Советського Союзу отримала можливість написати нову сторінку своєї історії.

Разом з тим ментальне від'єднання від советського минулого виявилось занадто складним завданням для українців. Це вкотре доводить: залишки тоталітаризму є міцними і здатні впливати на спосіб мислення і світосприйняття. Погіршення соціально-економічного становища в Україні, рівно як і багатьох інших країнах колишнього Советського Союзу, а так само початок істотних трансформаційних процесів, як-от запровадження ринкової економіки, призвели на першому етапі побудови держави до погіршення соціального становища громадян. Зважаючи на те, що колишні комуністи (або квазікомуністи) використовували це для підживлення просоветських ідей та оплакування советського минулого, їхній вплив на формування державної політики лишався потужним. За таких умов про формування на загальнонаціональному рівні історичної пам'яті, яка справедливо відбивала би всі злодіяння тоталітарного режиму советів годі й казати. Чимало українців замість його засудження продовжували сумувати за советським минулим, в умовах якого вони зростали, навчалися та формували світоглядні цінності.

Попри певні зрушення у цьому питанні під час каденції Президента України Віктора Ющенка (2005 – 2010 рр.) найбільшою динамікою націотворення, утвердження ідентичності та формування історичної пам'яті загалом і зокрема щодо советського тоталітарного режиму, який діяв на території України протягом ХХ сторіччя, відзначається період, що розпочався 2014 р. Він цілком природньо збігся з початком першого етапу російсько-української війни, під час якої елементи спільного советського минулого ви-

---

¹ Вельми показовими є історичні паралелі між першою *de facto* російсько-українською війною і війною сучасною, що розпочалася проти України 2014 р. із захоплення Криму: див.: Збройний опір УНР проти російської агресії / *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/zbroynuu-opir-unr-protu-rosiyskoji-agresiji>.

² Кульчицький С. В. СРСР, Союз Радянських Соціалістичних Республік / *Енциклопедія історії України*. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=SRSR>.

користувалися для поширення колабораціонізму та виправдання агресії³. До речі, саме протягом 2014 – 2015 рр. відбувся процес заборони комуністичної партії України, приводом до чого послужила участь представників цієї партії у проведенні гібридної війни та бойових діях Російської Федерації проти України.

Поступово цей процес розгорнувся настільки, що 13 грудня 2022 р. був прийнятий Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»⁴, що на належному правовому рівні розглядає формування та реалізацію державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності як складник забезпечення національної безпеки України. Своєю чергою, цей закон слушно пов'язує українську національну ідентичність зі стійким усвідомленням особою належності до української нації як самооб'єднаної спільноти, об'єднаної з-поміж іншого історичною пам'яттю.

Серйозним поштовхом для таких змін не лише на політичному рівні, але й на культурному, стало повномасштабне вторгнення російських військ на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 р. Агресія сусідньої держави, що намагається своїми діями затягнути українців назад у минуле разом з методами, що для цього застосовуються, призвели до переоцінки советського періоду історії багатьма громадянами. Це твердження яскраво підтверджують результати соціологічних опитувань. Зокрема, якщо ще 2020 р. близько третини громадян схвалювали рішення про засудження Советського Союзу як тоталітарного режиму і третина – не схвалювала⁵. То на початок 2023 р. більшість українців в усіх регіонах (73%) схвалюють таке державне рішення, водночас позитивно оцінюючи розпад Советського Союзу⁶.

---

³ Битви за «історичну пам'ять» часто ставали аргументом для ведення справжніх воєн. Сучасна війна Росії проти України – не виняток. Російська державна пропаганда прагне знецінити право українців на власну, відмінну від російської, культурну ідентичність. Відбувається применшення або заперечення страждань, яких зазнали українці за советських часів, особливо під час Голодомору – штучного голоду-геноциду 1930-х років; маніпулювання історією військових меморіалів, пам'ятних місць та дат для просування меседжів, які прославляють Советський Союз (Khudish P. «Rus, But No Longer Kyivan»: Russia's Instrumentalization of Ukraine's Historical Narrative / *Mediasapiens* (11 July 2023). URL: <https://en.detector.media/post/rus-but-no-longer-kyivan-russias-instrumentalization-of-ukraines-historical-narrative>).

⁴ Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.

⁵ The sixth year of decommunization: the attitude of Ukrainians toward prohibition of symbols of the totalitarian past / Ірко Кучерів «Democratic Initiatives» foundation (24 July 2020). URL: <https://dif.org.ua/en/article/the-sixth-year-of-decommunization-the-attitude-of-ukrainians-toward-prohibition-of-symbols-of-the-totalitarian-past>.

⁶ Засудження СРСР, дерусифікація, Майдан – як змінюється ставлення українців до політики національної пам'яті на тлі російської агресії / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва (20 січня 2023 р.).

Політика історичної пам'яті є невід'ємною частиною соціокультурного та законодавчого ландшафту посткомуністичного світу. У регіоні, де більшу частину ХХ століття домінували конкуруючі імперії та тоталітарні режими, питання пам'яті та забуття перебувають у центрі національних дискусій⁷. Схоже, нова фаза війни в Україні серйозно знизила градус цих дискусій, а українська нація чи не вперше у своїй історії отримала унікальний шанс на формування єдиного бачення свого советського минулого, відмінного від того, що свого часу пропонувала та запроваджувала сама советська влада, а так само від того, що на сьогодні розвиває Росія, яка демонструє бажання усіма можливими способами відновити советський простір.

II. Чому історична пам'ять потребує кримінально-правової охорони?

Кримінальне право ніколи не вирізнялося своєю стабільністю, особливо в державах з незрілою демократією, що лише роблять свої перші кроки в процесі державотворення та формування правової політики. До таких держав відноситься і Україна, правовий розвиток якої після відновлення у 1991 р. незалежності характеризується постійною трансформацією: спочатку внаслідок переходу від устоїв советської правової моделі, а згодом з огляду на початок російсько-української війни.

У сфері формування кримінально-правової політики це проявлялося у постійному намаганні побудувати щонайліпшу систему заборон, а отже, до Кримінального кодексу України, ухваленого 2001 р., регулярно вносилися ті чи інші зміни й доповнення. З-поміж них чимало таких, які стосувалися криміналізації нових форм суспільно небезпечної поведінки. На жаль, така криміналізація не завжди була і лишається як соціально, так і юридично обґрунтованою. Натомість завдання суб'єктів, які опікуються формуванням кримінально-правової політики, полягає в тому, щоб криміналізація не була свавільною, суб'єктивною та непослідовною.

Як відомо, для того, щоб сприяти виконанню цього завдання фахівці розробили універсальні критерії, керуючись якими має встановлюватися кримінальна відповідальність (або навпаки – виключатися)⁸. Лише криміналізація, здійснена на основі цих критеріїв

URL: <https://dif.org.ua/article/zasudzhennya-srsr-derusifikatsiya-maydan-yak-zminyuetsya-stavlennya-ukraintsiv-do-politiki-natsionalnoi-pamyati-na-tli-rosiyskoi-agresii>.

⁷ History, memory and the politics of history / Wilson Center. URL: <https://www.wilsoncenter.org/collection/history-memory-and-politics-history>.

⁸ У цій роботі керуватимемося підходами, викладеними М. Хавронюком: Dudorov, Oleksandr, and Khavroniuk Mykola. *Kryminalne pravo: navchalnyi posibnyk* (Textbook on Criminal Law). Kyiv: BAITE, 2014 (in Ukrainian).

(або учення про криміналізацію), може вважатися науково обґрунтованою та стає втіленням доказової кримінально-правової політики.

Зважаючи на викладене, постає питання: чи потребує криміналізації поведінка, що становить посягання на соціальні цінності, пов'язані із забезпеченням історичної пам'яті? Очевидно, що так. Адже знецінення, десакралізація та викривлення української «культури пам'яті», як на сьогодні слушно впливає з вище зазначеного закону, є фактором, що безпосередньо впливає на інтереси національної безпеки України (тобто національні інтереси, які охороняються лише на рівні кримінального закону, оскільки їх реалізація забезпечує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток)⁹.

Таким чином посягання на інтереси національної безпеки України у сфері історичної пам'яті та її збереження свідчить про наявність належної підстави криміналізації, яка слушно пов'язується з наявністю здатності заподіювати об'єкту кримінально-правової охорони істотну шкоду. Історична пам'ять як компонент національної безпеки держави потребує захисту, що здійснюється з використанням ресурсів кримінального права.

Такої позиції дотримується чимало європейських країн, кожна з яких обирає свій спосіб захисту історичної пам'яті за допомогою кримінально-правових норм. Не поглиблюючись в цей аспект досліджуваного питання, разом з тим було б доцільно звернути увагу на деякі приклади. Зокрема, політика Литовської Республіки є стабільною і послідовною у частині протидії пропаганді тоталітарних, авторитарних режимів та їх ідеологій. До того ж на тлі російсько-української війни ця політика трансформується, стає більш жорсткою. Коментуючи нещодавні законодавчі зміни у цій сфері, одна з литовських парламентарів зазначає: історики, розмірковуючи про причини війни (російсько-української – Є. П.), наголошують на недооціненій ідеології комунізму та червоних диктаторів, які не були засуджені за свої злочини. Саме тому потрібно досягти повної ясності щодо комуністичного минулого, позбутися романтизації тоталітарних режимів, розглядаючи їх як беззаперечне зло¹⁰.

Якщо акцентувати увагу на кримінально-правовій сфері, то слід зазначити, що КК Литовської Республіки містить підставу відповідальності за такі дії, які пов'язані із публічним схваленням, запереченням чи виправдовуванням міжнародних злочинів, злочинів,

⁹ Водночас суб'єкти формування кримінально-правової політики, маючи намір криміналізувати певну поведінку, повинні попередньо зібрати та оцінити інформацію про ступінь її поширення, зробити прогноз наслідків запровадження кримінально-правової заборони, розробити законопроект про встановлення кримінальної відповідальності за таку поведінку, ураховуючи досягнення науки.

¹⁰ Gegužės 1-ąją įsigalioja viešąją erdvių desovietizacijos įstatymas / Lietuvos Respublikos Seimas (2023 m. balandžio 28 d.). URL: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=284659.

вчинених Советським Союзом або нацистською Німеччиною (ст. 170-2). Максимальне покарання за їх вчинення – два роки позбавлення волі¹¹. Ще один подібний приклад, відбиває кримінальне законодавство Угорщини, яка у схожий спосіб установлює відповідальність за публічне заперечення злочинів як націонал-соціалістичного, так і комуністичного режимів (карається позбавленням волі до трьох років)¹².

В Україні рішення про криміналізацію певних типів посягань на історичну пам'ять уперше було ухвалене 2014 р. Згодом межі криміналізації були розширені. Однак, на жаль, попри слушність основної ідеї цього рішення, його реалізація відбулася не бездоганно. У наступній частині дослідження розглядатимуться відповідні питання, які покажуть поточний стан і етапи розвитку кримінального законодавства в розгляданій царині.

III. Сучасна кримінально-правова політика України із забезпечення охорони історичної пам'яті (щодо жертв і наслідків советського режиму): вивчення стану законодавства та історії його становлення

Одним із перших кроків на шляху до забезпечення кримінально-правової охорони історичної пам'яті було рішення про запровадження відповідальності за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганду неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників (ст. 436-1 КК України)¹³. Це рішення було ухвалено в розпал Революції Гідності та здебільшого відображало проросійську політичну позицію тогочасної владної верхівки¹⁴. Отже, і концепція охоронюваної кримінальним законом історичної пам'яті виявилася такою, що фактично узгоджується з офіційною позицією російського режиму.

Відповідна кримінально-правова норма була сконструйована у спосіб, який штучно звужував підставу відповідальності, зводячи її до дій, які пов'язані із пропагандою лише нацизму як людиноненависницької ідеології. Водночас настільки ж злочинна ідеоло-

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas / Infolex. URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150:str170-2>.

¹² 2012. évi C. Törvény a Büntető Törvénykönyvről / Wolters Kluwer Hungary Kft. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv#lbj0idec55>.

¹³ Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму: Закон України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-18#n5>.

¹⁴ Тут також слід урахувати попередні намагання комуністів, які входили до складу парламенту, нав'язати викривлене та цілком однобічне уявлення про події минулого з ігноруванням советських злочинів. У підсумку цей підхід і був втілений у життя (Осіб, що заперечують злочини фашизму і сталінізму, пропонують штрафувати / ЮрЛіга (17 вересня 2012 р.). URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/72412_osb-shcho-zaperechuyut-zlochini-fashizmu--stalnzmu-proponuyut-shtrafuvati).

гія була властива советському режиму, особливо якщо йдеться про сталінський період правління.

З огляду на владні зміни, що відбулися після Революції Гідності, уже через рік в Україні був ухвалений Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». У преамбулі цього закону наголошується, що його прийняття здійснюється з метою відновлення історичної та соціальної справедливості та недопущення повторення як злочинів націонал-соціалістичного (нацистського), так і комуністичного тоталітарних режимів. З-поміж іншого згідно з цим законом зазнала змін і ст. 436-1 КК України, відповідно до якої була встановлена відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів¹⁵. За змістом цієї норми йдеться про вчинення діяння, визначеного у чотирьох альтернативних формах: 1) виготовлення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів; 2) поширення цієї символіки; 3) її публічне використання; 4) публічне виконання гімнів Советського Союзу (так само як і його республік) або їх фрагментів¹⁶.

Привертає увагу, що зазначена кримінально-правова норма, яка лишається чинною на сьогодні, перегукується із заборону, що містить КК ФРН у § 86 а (*Strafgesetzbuch*)¹⁷. Ця норма передбачає відповідальність за поширення, виготовлення, публічне використання та вчинення інших дій щодо забороненої символіки, до якої з-поміж іншого належить нацистська та комуністична.

Отже, внесені зміни до ст. 436-1 КК України збалансували відповідну заборону, тим самим був відбитий більш справедливий підхід до доленосних подій минулого ХХ сторіччя та пам'яті про нього в українському суспільстві, а відповідальність могла наставати незалежно від характеру ідеології, пропаганда якої здійснювалася¹⁸. Разом з тим ця

¹⁵ Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#n73>.

¹⁶ Комарницький В. М., Письменський Є. О. Підстава кримінальної відповідальності за пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (загальна характеристика). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 3. С. 125 – 127 (С. 122 – 131). URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/issue/view/38/37>.

¹⁷ Verwenden von Kennzeichen verfassungswidriger und terroristischer Organisationen (§ 86a) / Strafgesetzbuch (StGB). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_86a.html.

¹⁸ Протягом 1917 – 1991 рр. комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими на території України проводили політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини. З цих слів починається пояснювальна записка до законопроект, з ухваленням якого ст. 436-1 КК України була викладена в новій редакції (Про засудження комуністичного та націонал-

норма не позбавлена ряду інших недоліків¹⁹, які, що найголовніше, досі лишаються не усунуті.

Після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України межі кримінально-правової охорони історичної пам'яті розширилися, зважаючи на ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції»²⁰. Цей закон доповнив КК України ст. 436-2, що передбачає відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України (розпочатої у 2014 році), глорифікацію її учасників. Як бачимо, нова кримінально-правова норма покликана забезпечувати охорону як сучасної національної пам'яті, так й історичної пам'яті, але лише в контексті подій російсько-української війни. Очевидними видається розширення цього контексту з тим, щоб її дією охоплювалися й інші не менш вагомні історичні події советського часу (зокрема, публічне заперечення або виправдовування злочинів тоталітарного комуністичного режиму, що панував в Україні під час її входження до складу Советського Союзу). Аналогічний підхід, що зводиться до відповідальності за пропагування тоталітарної ідеології як такої або заборонених партій чи організацій, застосований у багатьох державах Європейського союзу, включаючи розглянуті вище як приклади.

З огляду на викладене, треба констатувати, що пропаганда заборонених (людиноне-нависницьких) ідеологій, виправдовування вчинених їхніми носіями злочинів має утворювати самостійну підставу кримінальної відповідальності. Адже така поведінка здатна розпалювати ворожнечу між людьми, ганьбити історичну пам'ять про події минулого, утворювати благодатний ґрунт для вчинення більш тяжких злочинів, включаючи злочин агресії. В Україні це особливо актуально в контексті вшанування пам'яті про чисельні жертви советського тоталітарного режиму, ставлення до якого в українському суспільстві стає все більш безкомпромісним.

соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки : проект Закон України (№ 2558 від 06.04.2015) / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2558&skl=9).

¹⁹ Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона національної та історичної пам'яті: плутаний шлях законодавця. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 267 – 270 (С. 253 – 271).

²⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n20>.

IV. Практика застосування кримінального законодавства щодо осіб, які вчинили посягання на історичну пам'ять про жертви і наслідки комуністичного тоталітарного режиму

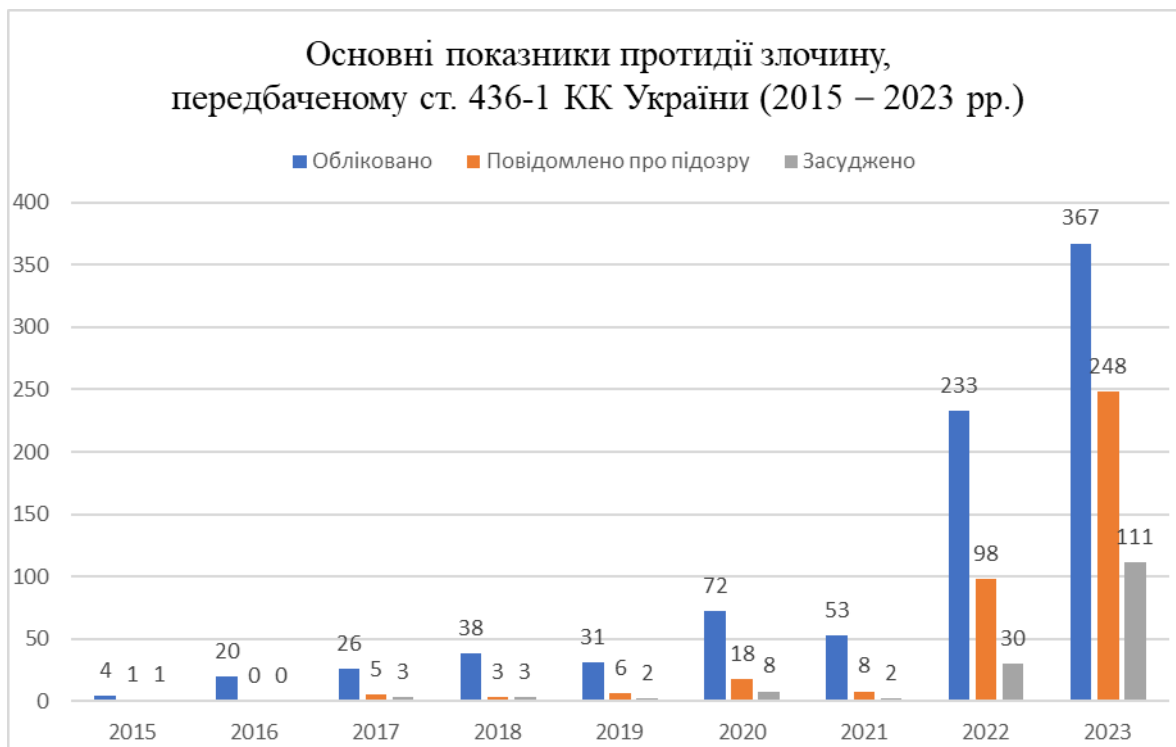
Кримінально-правова норма, передбачена ст. 436-1 КК України, яка з-поміж іншого покликає забезпечувати охорону історичної пам'яті про жертви і наслідки комуністичного тоталітарного режиму, є помірно застосовуваною у діяльності органів правопорядку. Її затребуваність у сфері правозастосування простежується, якщо вивчити дані кримінальної статистики, у якій фіксуються базові дані про кількість облікованих кримінальних правопорушень, кількість висунутих підозр у вчиненні кримінального правопорушення та кількість засуджених осіб²¹.

Ці дані показують: щороку, починаючи з 2015 р., кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-1 КК України поступово зростала аж до 2022 р., коли відбувся справжній сплеск. Немає сумнівів, що така ситуація зумовлена початком другої фази російсько-української війни 24 лютого 2022 р. Крім того, викладене зайвий раз підтверджує, що ця війна йде не лише за право на самостійне існування, незалежність чи територіальну цілісність, а також за історичну пам'ять. Адже, російський режим протягом багатьох років робив усе можливе, щоб спотворити цю пам'ять, викривити історичні факти, змусити повірити, що советський період співіснування не заслуговує на засудження. Відповідний вплив поширювався через усі доступні засоби на громадян України, чимало з яких толерували советське минуле і навіть тужили за ним.

Аналогічний сплеск простежується і щодо осіб, яким було повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, а так само осіб, які були засуджені за його вчинення. Зокрема, звернемо окрему увагу на минулий 2023 р. (повний календарний рік, протягом якого тривала війна високої інтенсивності). З цей рік зі 100% усіх облікованих фактів, у 68% випадків відбулося повідомлення про підозру особам у вчиненні зазначеного злочину, і у 30% випадків від загальної кількості облікованих злочинів за ст. 436-1 КК України ці особи були засуджені згідно вироком суду. Показово, що з моменту запровадження кримінальної відповідальності за пропаганду комуністичної та націонал-соціалістичної символіки не було постановлено жодного виправдувального вироку (0%), зважаючи, що загалом по всім кримінальним правопорушенням фіксується 0,3% ухвалення таких вироків.

---

²¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення Офісу Генеральної прокуратури (Форма № 1); звіт Державної судової адміністрації України про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (Форма № 6).

Далі з використанням ресурсів Єдиного державного реєстру судових рішень спробуємо проаналізувати вирок за ст. 436-1 КК України, які були постановлені після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України (2022 – 2024 рр.), з огляду на те, що саме в цей час простежується різке зростання цього злочину.

По-перше. Абсолютна більшість вироків, якими особи засуджуються за вчинення злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, стосуються пропаганди комуністичного тоталітарного режиму. Зокрема, з розглянутих шістнадцяти вироків, які постановлені протягом 2024 р. (січень – березень), жоден не стосувався пропаганди нацистського тоталітарного режиму. Такі дані яскраво спростовують звинувачення російської влади про її боротьбу в Україні з «неонацистським режимом» або «нацистами», які до того ж ніби контролюють владу. За влучним висловлюванням Тімоті Снайдера, російська пропаганда використовує спеціальне визначення слова «нацист»: «нацист – це українець, який відмовляється визнати себе росіянином»²².

По-друге, абсолютна більшість вироків, якими особи засуджені за вчинення пропаганди комуністичного тоталітарного режиму, мають однотипний характер і зводяться до поширення, а так само публічного використання у соціальних мережах символіки цього режиму. Зокрема, з шістнадцяти доступних для ознайомлення та оприлюднених вироків

²² Snyder T. Russia's genocide handbook / *Thinking about* (April 08, 2022). URL: <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook?s=r>.

за ст. 436-1 КК України, що постановлені протягом січня – березня 2024 р., чотирнадцять або 87% мають саме таку спільну фактичну основу. Змінними здебільшого є лише соціальні мережі, вид символіки, кількість здійснених поширень.

Ілюстративним прикладом зазначених фактичних обставин може бути такий. Особа була засуджена за поширення комуністичної символіки (ч. 1 ст. 436-1 КК України), яка у спосіб натискання функції «лайк» та «поширити», на власній сторінці з вільним доступом до перегляду іншими користувачами, у розділі «Стрічка» російської соціальної мережі «Однокласники» з-поміж іншого поширила: зображення гербу Советського Союзу в поєднанні з советською п'ятикутною зіркою та серпа і молота; зображення території Советського Союзу з написом російською мовою «Ми народилися у СРСР! Якщо ви народилися у СРСР, ставте «КЛАСС»!!!»; зображення гербу Советського Союзу з написом російською мовою: «Мені не соромно, що народився у Советському Союзі, не проклинаю советські сімдесят років, навпаки, я завжди дуже сильно пишався тим, що у великій державі з'явилося світло»; зображення партійних діячів Советського Союзу із советською геральдиккою; зображення купюр Советського Союзу із символами п'ятикутної зірки, серпа і молота²³.

Інші дії, які становлять меншість досліджених випадків, проявляються у такій поведінці: розклеювання листівок із зображенням поєднання перехрещених серпа та молота²⁴, створення на сайті мережі «OLX» публікації щодо продажу прапора з написом на одній стороні «Перехідний прапор за високі показники в соціалістичному змаганні» на червоному фоні, на якому розміщено герб СРСР, де відтворюється поєднання серпа, молота і п'ятикутної зірки, портрет Владіміра Леніна та гасла із додаванням двох кольорових фотографій із зображеннями відповідної символіки²⁵.

По-третє. Привертає увагу, що вчинення злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, в окремих випадках передуює вчиненню іншого подібного злочину, що пов'язаний із посяганням на історичну та національну пам'ять, а саме передбаченого ст. 436-2 КК України («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Ро-

²³ Vyrok Zarichnenskoho raionnoho sudu Rivnenskoї oblasti vid 18 bereznia 2024 r. u spravi № 561/403/24 [Sentence of the Zarichna District Court of Rivne region]. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117731015> [in Ukrainian].

²⁴ Vyrok Solomianskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 14 liutoho 2024 r. u spravi № 760/19637/22 [Sentence of the Solomianskyi District Court of Kyiv]. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117002048> [in Ukrainian].

²⁵ Vyrok Buskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 10 sichnia 2024 r. u spravi № 943/2025/21 [Sentence of the Busk District Court of Lviv Region]. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116226468> [in Ukrainian].

сійської Федерації проти України, глорифікація її учасників»). Як приклад, в одній зі справ засуджений протягом 2021 р. – початку 2022 р. спочатку систематично вчиняв пропагандування комуністичного тоталітарного режиму (зокрема, ідеться про поширення у соціальній мережі «Однокласники» забороненої символіки комуністичного тоталітарного режиму у вигляді зображення державного прапора СРСР, атрибутики у якій відтворюється поєднання серпа та молота, п'ятикутної зірки тощо), а після початку російського вторгнення на територію України він продовжив свою злочинну діяльність, вчиняючи дії, пов'язані з виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України. Він так само з використанням соціальних мереж здійснив серію поширення на власній сторінці публікацій, у яких виправдовувалася або заперечувалася російська агресія проти України, відбувалася глорифікація агресора²⁶.

Тобто, як бачимо, поширення комуністичної тоталітарної ідеології або відповідної символіки може утворювати сукупність з іншими злочинами проти національної безпеки (зокрема, колабораційною діяльністю) або суміжними злочинами проти миру, один з яких був показаний у прикладі. При цьому може виходити так, що пропаганда комуністичної тоталітарної ідеології виявляється певною передумовою для подальшої кримінально караної лояльності ворогу.

По-четверте. На жаль, практика застосування ст. 436-1 КК України не є бездоганною. Її вивчення показало, що в окремих випадках кримінальна відповідальність за пропаганду комуністичного тоталітарного режиму настає за відсутності складу злочину (ця проблема заслуговує окремого висвітлення), або у разі його наявності, але за ознак малозначності діяння. Ситуацію з малозначністю можна проілюструвати таким прикладом. Особа була засуджена за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 436-1 КК України, поширивши через натискання кнопки «Клас» та публічно використавши у спосіб опублікування допису на своїй загальнодоступній сторінці в соціальній мережі «Однокласники» символіки комуністичного тоталітарного режиму у виді зображень Леоніда Брежнєва, державного герба СРСР, державного прапора СРСР²⁷. Істотний сумнів викликає наявність у таких діях (якщо вони не вчиняються систематично, протягом відно-

²⁶ Вирок Novovodolazkoho raionnoho sudu Kharkivskoi oblasti vid 01 bereznia 2024 r. u spravi № 631/1166/23 [Sentence of the Novovodolazhsky District Court of Kharkiv Region]. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117384519> [in Ukrainian].

²⁷ Вирок Rivnenskoho miskoho sudu vid 08 bereznia 2024 r. u spravi № 569/4103/24 [Sentence of the Rivne City Court]. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117574512> [in Ukrainian].

сно тривалого часу) належного рівня соціальної шкідливості, що є притаманним кожному злочину.

Відразу після запровадження у 2015 р. кримінальної відповідальності за вчинення незаконних дій щодо комуністичної, нацистської символіки, я зробив таке застереження: викликає сумнів доцільність криміналізації публічного використання символіки. Видається, що такому діянню не притаманні достатні для криміналізації характер та ступінь суспільної небезпечності. Щонайменше, такі дії можуть вважатись злочинними лише з використанням засобів масової інформації (як це передбачено в ч. 2 ст. 436-1 КК України). До того ж, на жаль, вітчизняні правозастосовувачі не завжди добре пам'ятають положення про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України), що може сприяти притягненню до кримінальної відповідальності осіб, які не заподіяли і не могли заподіяти істотної шкоди²⁸. Вивчення практики застосування цієї кримінально-правової норми підтвердило, що висловлені свого часу побоювання не були безпідставні.

По-п'яте, не можна лишити без аналізу зміст кримінальної відповідальності, якої зазнають особи, засуджені за вчинення злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України²⁹. Практика її застосування у контексті цього питання демонструє цікаву тенденцію. Із шістнадцяти вироків, постановлених протягом 2024 р. станом на 1 квітня, лише один передбачав призначення покарання у виді позбавлення волі з подальшим його реальним застосуванням (однак і то через те, що це покарання було призначено за сукупністю з більш тяжкими злочинами). За рештою вироків особі призначалося більш м'яке покарання, ніж передбачене санкцією статті в порядку ст. 69 КК України (два вироків), або особа звільнялася від відбування покарання з випробуванням (тринадцять вироків). Більше, ніж у половині випадків (дев'ять вироків), зафіксовано укладання угод про визнання винуватості.

На сьогодні ч. 1 ст. 436-1 КК України визначено як нетяжкий злочин з максимальним покаранням у виді позбавлення волі строком п'ять років. Навіть фрагментарне вивчення поточної (щогорічної) практики показує, що ступінь його тяжкості є занадто завищеною. Судова практика його зовсім не сприймає, призначаючи покарання, що без-

---

²⁸ Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона національної та історичної пам'яті: плутаний шлях законодавця. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 268 (С. 253 – 271).

²⁹ Санкція ч. 1 ст. 436-1 КК України (основний склад злочину без обставин, що обтяжують відповідальність) передбачає покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої.

посередньо не пов'язане з позбавленням волі, або не тягне його реального відбування (умовне покарання). Тому незаконні дії, які на сьогодні містить ч. 1 ст. 436-1 КК України, що пов'язані із пропагандою комуністичної, нацистської та в перспективі іншої символіки, мали б розглядатися як кримінальний проступок. Такий вид кримінально-протиправної діяльності за КК України не передбачає покарання, пов'язаного з позбавленням волі.

V. Протидія поширенню рашистської ідеології та її символіки: новий виклик для кримінального права

Як було встановлено, сучасна російсько-українська війна істотно актуалізувала проблему правового забезпечення охорони історичної пам'яті в Україні. Українське суспільство перетворюється у єдину політичну націю, що вже має більш однозначне ставлення до советського тоталітарного минулого. Це ставлення стає дедалі більше негативним, адже на тлі російської агресії, що триває третій рік поспіль, є буквальна можливість простежити способи, у які російські прибічники советського минулого намагаються його відновити на території демократичної держави, населення якої мирно співіснувало до 2014 р.

Сучасна російська ідеологія, що запанувала під владою диктатора В. Путіна, справді, заснована на ідеології колишньої советської влади та багато в чому її відтворює. Адже російська влада все далі використовує схожі методи управління країною, діє авторитарно, із застосуванням апробованих більшовиками прийомів залякування, посилення репресивного апарату і терору. На погляд В. В'ятровича, якби вчасно в Росії відбулася повною мірою декомунізація, то країна позбулася б імперських амбіцій, що з усією імовірністю унеможливило б російсько-українську війну³⁰.

Про бажання відновити колишню советську імперію, або щось на кшталт того, неодноразово говорив сам В. Путін у своїх публічних промовах з питання розпаду Советського Союзу, що, на його погляд, є найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття³¹. 24 лютого 2022 р., здійснивши непровокований збройний напад на територію незалежної держави, він намагався втілити свої плани у життя, насадити українцям оновлену ідеологію старого типу, яку називають рашизмом. Ідеться про новітню версію

³⁰ За збереженням советського стоїть бажання відновити советське (інтерв'ю) / *Високий замок* (16 вересня 2020 р.). URL: <https://wz.lviv.ua/interview/420505-za-zberezheniam-sovietskoho-stoit-bazhannia-vidnovyty-sovietske>.

³¹ Розпад СРСР став для Путіна найважливішою подією в житті / *Дзеркало тижня* (21 липня 2017 р.). URL: https://zn.ua/ukr/WORLD/rozpad-srsr-stav-dlya-putina-nayvazhlivishoyu-podiyeyu-v-zhitti-249210_.html.

«русского фашизма», який ще можна називати путінізмом, тобто сучасний [російський] фашизм-тоталітаризм, який становить державну теорію і практику³².

2 травня 2023 р. Український парламент схвалив Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких», у якій визначено характерні ознаки та наслідки рашизму, а також пропонується таке його розуміння: новий різновид тоталітарної ідеології та практик, які покладені в основі режиму, сформованого у Російській Федерації під керівництвом В. Путіна, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму Советського Союзу та націонал-соціалізму (нацизму)³³. Схожі підходи у своїх дослідженнях застосовують прогресивні дослідники, журналісти, науковці³⁴.

Ці підходи абсолютно резонно відображають ту паралель, яка утворилася між комунізмом, нацизмом та рашизмом, які рівною мірою становлять людиноненависницькі ідеології. Вчинені у ХХ столітті та вчинювані зараз у ХХІ столітті злочини, що спираються на відповідну ідеологію, взаємозв'язані. Українці однаково постраждали і продовжують страждати від кожного з цих тоталітарних режимів. У ім'я рашизму росіяни без зупинки вчиняють найстрашніші міжнародні злочини.

З викладеного випливає висновок про потребу уніфікації підходів суб'єктів формування кримінально-правової політики до забезпечення кримінально-правової охорони історичної та національної пам'яті, а також запобігання найжахливішим злочинам сучасності. Ці суб'єкти мають розглянути можливість протидії пропаганді рашистській ідеології, поставивши її в один ряд з нацистською та комуністичною. Зокрема, кримінальна відповідальність повинна стати наслідком не лише публічного заперечення злочинів націонал-соціалістичного і комуністичного режимів, але й рашистського режиму. Те саме стосується вчинення серії дій (виготовлення, поширення, публічне використання тощо) із символікою, що відображає рашизм (наприклад, ідеться про латинську літеру

³² Що таке рашизм? / *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/istorykynya-larysa-yakubova-shcho-take-rashyzm>.

³³ Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких»: Постанова / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-IX#Text>.

³⁴ Snyder T. The War in Ukraine Has Unleashed a New Word / *The New York Times* (April 22, 2022). URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html>; Енн Еплбаум: Путін пропонує лише продовження війни / *BBC News Україна* (7 вересня 2022 р.). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62796829>; Лавришин Ю. Рашизм як явище. Від мему до наукового та юридичного терміна / *Детектор медіа* (28 травня 2023 р.). URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/32063/2023-05-28-rashyzm-yak-yavlyshche-vid-memu-do-naukovogo-ta-yurydychnogo-terminal/>.

«Z», яка в Росії, як свастика у нацистській Німеччині у кінці 30-х років, стала знаком підтримки військового нападу на Україну). Як слушно зазначають дослідники, на сьогодні є встановленим факт того, що російський символ «Z» – це знак війни. Символ геноциду, смерті, блюзнірства та агресії. Цю літеру зображують на військовій техніці окупантів, громадському транспорті і будинках, виголюють у себе на голові тощо³⁵.

Отже, перспективний розвиток кримінального законодавства України в частині забезпечення повноцінної охорони історичної та національної пам'яті полягає у внесенні таких змін до нього:

1. Передбачена ст. 436-2 КК України відповідальність за виправдання, визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників має трансформуватися у відповідальність за виправдання, заперечення злочинів націонал-соціалістичного, комуністичного та рашистського тоталітарних режимів. Тобто потрібно розширити межі цієї кримінально-правової заборони, уможлививши застосування її щодо кожного, хто у відповідний спосіб здійснює пропаганду людиноненавистницьких ідеологій. Незалежно від їх характеру, історичного періоду чи інших особливостей.

2. Передбачена ст. 436-1 КК України відповідальність за дії, пов'язані із поширенням чи використанням комуністичної чи нацистської символіки, натомість має трансформуватися у відповідальність за дії, пов'язані із поширенням чи використанням будь-якої символіки, що відображає суть зазначених ідеологій: комуністичної, нацистської та рашистської. Водночас відповідна поведінка має утворювати кримінальний проступок, а не злочин, зважаючи на порівняно низький рівень соціальної шкідливості. Результати аналізу правозастосовної практики підтверджують зроблений висновок.

Висновки

1. Після відновлення у 1991 р. незалежності українське суспільство поступово змінювало своє ставлення до советського періоду історії з позитивного до негативного. Істотний поштовх такі зміни отримали в результаті війни, розв'язаної Російською Федерацією проти України у 2014 р., що перенаповнена советськими смислами.

2. Для сучасної України історична пам'ять загалом і насамперед щодо советського минулого набуває особливої значущості в контексті ускладненого війною процесу роз-

---

³⁵ Черкасець О. Історія «Z» – світлий символ рашисти перетворили на знак смерті / *Україна молода* (11 травня 2022 р.). URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/196/166241>.

будови української політичної нації. Тому забезпечення кримінально-правової охорони історичної пам'яті є обов'язком Української держави, який вона виконала 2015 р. запровадивши відповідальність за вчинення незаконних дій щодо комуністичної, нацистської символіки (ст. 436-1 КК України). Відповідна кримінально-правова норма при цьому характеризується низкою очевидних недоліків, усунення яких є давно назрілим задля більш ефективного її застосування.

3. Разом з тим, зважаючи на досвід окремих східноєвропейських країн, є потреба розширити межі кримінально-правової охорони історичної пам'яті, установивши відповідальність за пропаганду заборонених (людиноненависницьких) ідеологій, виправдовування вчинених їхніми носіями злочинів.

4. Вивчення практики протидії посяганням на історичну пам'ять показало, що здебільшого фіксуються дії щодо комуністичної символіки. Більшість таких дій мають однотипний характер та відбуваються через мережу Інтернет. Після початку другої фази війни (24 лютого 2022 р.) розвивається практика, коли злочин, передбачений ч. 1 ст. 436-1 КК України, кваліфікується за сукупністю з іншим злочином проти історичної (та національної) пам'яті, передбаченим ст. 436-2 КК України, про відповідальність за заперечення російської агресії (тощо). Крім того, покарання, що містить ст. 436-1 КК України, не узгоджується з фактичним рівнем суспільної небезпечності, який фіксують судді.

5. Установлено, що кримінально-правове реагування має передбачати не лише публічне заперечення злочинів націонал-соціалістичного і (або) комуністичного режимів, але й рашистського режиму. Такого ж реагування заслуговує поведінка з виготовлення, поширення, публічного використання (тощо) символіки, що відображає рашизм.

Інформація про автора

Євген Письменський, професор, доктор юридичних наук

Проректор з наукової роботи ЗВО «Університету Короля Данила» (м. Івано-Франківськ),
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання
кримінальним правопорушенням Донецького державного університету внутрішніх
справ (м. Кропивницький).

ye.pysmenskyy@gmail.com